

Анастасія Кравець, к. політ. н.

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна*

ПРЕДМЕТНА СФЕРА ДОСЛІДЖЕННЯ БІОПОЛІТИКИ: ВИТОКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Anastasiia Kravets, Phd in Political Science

Oles Honchar National University of Dnipropetrovsk, Ukraine

THE SUBJECT OF BIOPOLITICS: ORIGINS, PROBLEMS, PERSPECTIVE

Today new evolution theories become more and more topical and biopolitics takes one of the important place among them. It is usually interpreted as interdisciplinary branch of science which is positioned on the junction of politic science and biology. Some of foreign and domestic scientists such as: M. Fuko, L. Caldwell, A. Somit, S. Peterson, A. Oleskin, A. Vlavianos Arvanitis are engaged in research of the different aspects of biopolitical range of problems. Though biopolitics knowledge possesses some scattered character and requires as systematization, so elaboration and intensification. There is no clear vision of biopolitics origins and subject among scientific community. Biopolitics is interdisciplinary branch of knowledge, which combines multitude of researching trends: the impact of genetics and upbringing on human social and political behavior, study of the effect of certain brain functions of human behavior, international policy on biodiversity conservation etc.

Key words: biopolitics, subject of biopolitics, homo politicus, political behaviour.

Біополітика у сучасній політичній царині – маловивчений сегмент наукового знання. В умовах зростаючої глобалізації, мінливості політичного процесу, поведінка і свідомість «людини політичної» займає більш важливе місце, ніж раніше. Політична наука, зосереджуючи свою увагу на вивченні політичних інститутів, повинна пам'ятати про людину як творця сучасного політичного простору.

Актуалізація біополітичної аналітики у сучасній політичній науці пов'язана з процесом взаємозближення природничого та соціогумантарного знання, зокрема, біології та політичної науки. ХХІ століття – це століття біоцентризму, адже біополітики вважають, що рушійною силою всіх політичних процесів, центральним елементом будь-якої політичної системи є саме індивід – «homo politicus».

Дослідженням різних аспектів біополітичної проблематики займаються наступні закордонні та вітчизняні вчені: Л. Колдуелл¹, А. Соміт², С. Петерсон, А. Олескін³, А. Влавіанос Арванітіс⁴ та інші. Однак, слід зазначити, що більшість біополітичних досліджень присвячені окремому аспекту, що створює певні проблеми при концептуалізації її предмету та визначення місця в системі наукового знання. А тому, існує необхідність у вдосконаленні теоретико-методологічної бази біополітики, поглибленні наукового знання стосовно витоків, становлення та предмету дослідження цієї дисципліни.

Оскільки біополітика доволі молода дисципліна, у науковому співтоваристві мають місце певні розбіжності стосовно її витоків. Одні дослідники акцентують увагу, здебільшого, на еволюції біологічного знання (А. Олескін), інші – підкреслюють важливу роль політичних концепцій

¹ Caldwell, L. (1964). Biopolitics: Science, ethics, and public policy. *The Yale Review*.

² Somit, A. (1968). Toward a more biologically oriented political science. *Midwest Journal of Political Science*, 550-567.

³ Олескін, А. (2007). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии*. Москва.

⁴ Vlavianos Arvanitis, A. (2011). Biopolitics – Building a green society. *Cadmus*. <<http://www.cadmusjournal.org/node/73>>.

(А. Соміт, С. Петерсон)¹. Ми пропонуємо комплексний підхід до цієї проблематики і вважаємо, що на становлення біополітики й концептуалізацію її предмету вплинули, в першу чергу, натуралізм, еволюціонізм, біхевіоризм, етологія, психоаналіз та постструктуралізм, а також окремі філософські концепції, присвячені «людині політичній», її вродженим властивостям та особливостям поведінки.

Натуралізм представлений Гіппократом і його концепцією про чотири елементи в тілі людини (жовч, лімфа, кров та чорну жовч), які відповідають за чотири типи темпераменту (холерик, флегматик, сангвінік, меланхолік).

Філософські концепції, про які йшла мова вище, це: теорія ідеальної держави Платона, який презентує метафору про часточки золота, срібла та бронзи, які закладені у людей від народження і впливають на їх роль у соціумі; концепція Аристотеля, згідно з якою є ті, хто має керувати і ті, хто має підкорюватись (це не стільки необхідність, скільки доцільність); Н. Макиавеллі та його праця «Государь» в якій філософ акцентує увагу, зокрема, на вроджених властивостях володаря та їх впливі на сам процес керування державою²; Ш. Монтеск'є, на думку якого, в холодному кліматі люди міцніші й сміливіші, а у спекотному – боязкі наче люди похилого віку; гоббсівський Левіафан, де штучні суглоби – посадові особи, нерви – нагорода або покарання, сила – добробут і багатство, радники – пам'ять, штучний розум – справедливість і закони, здоров'я – громадянський мир, хвороба – громадянська війна³.

Еволюціонізм представлений, безперечно, Ч. Дарвіним і його теорією природного відбору, що зводиться до наступних тез: 1. Кількість потомства, що народжується, більша кількості того, що виживає. Сюди ж відносяться певні обмеження в природних ресурсах, що й створює умови для боротьби за існування. 2. Існує еволюція живих організмів. Деякі з еволюційних змін сприяють виживанню і подальшому репродуктивному успіху, інші ж можуть бути негативними і призвести до смерті або зменшення шансів на репродуктивний успіх. 3. Генетичні варіації призводять до підвищення шансів на виживання і репродуктивний успіх⁴.

Біхевіоризм є одним з напрямів психології, що вивчає поведінку людини в контексті впливу на неї зовнішнього середовища і спирається виключно на об'єктивні методи (спостереження, експеримент тощо) та пропагує тезу про те, що поведінка людини визначається не внутрішніми психічними процесами, а впливом зовнішнього середовища (стимулами та реакціями).

Етологія остаточно сформувалася в 30-і роки ХХ століття впливом праць нобелівського лауреата К. Лоренца. У своїй праці «Зворотній бік дзеркала» він зазначає, що «успадкування, мінливість, природній відбір – це процеси, які «оперують» інформацією чи знанням про структуру організму, способи його життєдіяльності, навколишнє середовище». В даному випадку, важливого значення набуває передача цінних властивостей або знань з вибором найбільш значущого⁵.

Суттєвий вплив на дослідження в області психології особистості, її поведінки і міжособистісного спілкування зробив психоаналіз австрійського ученого З. Фрейда (1856-1939). Він вважав, що на поведінку людини впливають не тільки раціональні думки, але й ірраціональні прояви її психіки. Але, слід зазначити, що для біополітики ціннішою, на наш погляд, є психоаналітична концепція постфрейдиста Е. Фромма, який розглядає суспільно-політичні формації з точку зору домінування однієї з тенденцій – тенденції до роз'єднання та тенденції до єднання. А також назвав двох світових лідерів Сталіна і Гітлера клінічними садистами⁶.

Постструктуралізм представлений М. Фуко, який присвятив курс лекцій біополітиці і називав її «новою технологією влади, що існує на іншому рівні, в іншому масштабі та має іншу площину опори і дає можливість використання різноманітних інструментів. Біополітика діє як будова управління, що здійснюється над населенням як «глобальною масою»⁷.

¹ Peterson, S., Somit, A. (2011). *Biology and politics: The cutting edge*. UK: Emerald Group Publishing.

² Макиавеллі, Н. (1982). *Избранные произведения*. Москва: «Художественная литература», 11.

³ Гоббс, Т. (2001). *Левіафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского*. Москва: Мысль.

⁴ Дарвин, Ч. (1991). *Происхождение видов путем естественного отбора или сохранение благоприятных рас в борьбе за жизнь*. Санкт-Петербург: «Наука».

⁵ Лоренц, К. Обратная сторона зеркала. *Современные проблемы/библиотека* <<http://www.modernproblems.org.ru/science/138-mirror1.html.html?showall=1>>.

⁶ Фромм, Э. (2006). *Анатомия человеческой деструктивности*. Москва: АСТ.

⁷ Фуко, М. (2010). *Рождение биополитики. Курс лекций в Коллеж де Франс в 1978–1979*. Санкт-Петербург: «Наука» РАН.

Слід зазначити, що термин «біополітика» згадується у працях Челлена ще у 1920 році. При цьому з точки зору Челлена, держава – це «квазі-біологічний організм» та «супер-індивідуальне істота». Він вивчав «громадянську війну» між соціальними групами з біологічної точки зору і називав свої дослідження «біополітикою». Х. Райтер використав його для біологічної інтерпретації концепції нації і держави. В. Вільсон, свого часу, зазначав, що «уряд – це не машина, а живий організм. Він підпадає не під теорію всесвіту, а під теорію «органічного життя»¹.

Однак, найбільший розквіт біополітична проблематика отримала в 1960-х рр., коли вийшов ряд знакових публікацій. В 1964 році Л. Колдуелл видав частину праці, присвяченої екологічній політиці, в якій, зокрема, зазначив, що «біополітика» – це корисне кліше, що позначає політичні зусилля, спрямовані на приведення соціальних, особливо етичних, цінностей у відповідність з фактами біології». Ця стаття відразу стала програмною і задала напрямком подальших наукових пошуків. В 1963 Дж. Девіс опублікував свою працю «Природа людини і політика», в якій запропонував включити біологічні компоненти у дослідження політичної поведінки. А в 1967 році А. Соміт на самміті Південної асоціації політичних наук презентував доповідь, присвячену біологічному базису політичної поведінки. Цю доповідь прийнято вважати відправною точкою біополітичних досліджень.

Ми б додали до цього переліку, Т. Торнсона та його книгу «Біополітика», в якій автор стверджує, що еволюційна біологія має слугувати основою для політичної теорії²; Х.Флора, який визначав біополітику як «застосування підходів, теорій і методів біологічних наук в політології»; М.Фуко і його курс лекцій під назвою «Народження біополітики», де біополітику він називав «новою технологією влади»; російського біополітика А. Олескіна, який вважає біополітику свого роду «кентавром» з біологічним тулубом і політичною головою й трактує її як «сукупність біологічних знань, що можуть бути застосовані у політичній сфері»³; сучасну грецьку дослідницю А. Влавіанос-Арванітіс, яка вважає її політикою зі збереження біосу⁴.

З концептуалізацією предмету біополітики є певні проблеми, оскільки різні автори пропонують різне наповнення. Наприклад, А. Соміт акцентує увагу на: 1) створенні біологічно орієнтованої політичної науки; 2) дослідженні етологічних (поведінкових) аспектів політичної поведінки; 3) вивченні фізіологічних аспектів політичного життя; 4) рішенні практичних проблем політики на базі всіх зазначених напрямів біополітичних досліджень⁵.

В межах широкої інтерпретації біополітики, на думку А. Олескіна, можна казати про наступні напрямки досліджень: 1. Природа людини: філософський фундамент біополітики. 2. Еволюційно-біологічне походження людського соціуму і його політичних систем. 3. Етологічний підхід до соціальної поведінки і політичної діяльності людини. 4. Фізіологічні фактори: вплив фізіологічних чинників на людську соціальну та політичну поведінку. 5. Внесок біології в рішення конкретних політичних проблем⁶.

Цей перелік напрямків, закладений у предмет біополітики як окремої наукової дисципліни, яскраво демонструє, що представники політологічної і представники біологічної школи демонструють різний підхід: перші віддають перевагу політологічним концепціям, другі – біологічним. Це, на наш погляд, створює хибне уявлення про предмет біополітики та її місце в системі наукового знання. Саме тому ми поставили мету уточнення і поглиблення наукового знання стосовно цієї проблематики.

На нашу думку, в процесі становлення біополітики в якості самостійної наукової дисципліни, її предмет концептуалізувався наступним чином: 1. Дослідження проблематики впливу генетики на соціальну та політичну поведінку особистості: а) вивчення генів, що передалися у спадок від приматів (особливо у сфері дослідження інстинктів та несвідомої поведінки (реакцій); б) аналіз розподілу генів у близнюків, адже психологи довели, що близнюки різний характер, темперамент і можуть по-різному себе вести як в соціальній, так і політичній сфері; в) обґрунтування ролі

¹ Олескин, А. (2007). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии*. Москва.

² Thorson, T. (1970). *Biopolitics*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

³ Олескин, А. (2007). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии*. Москва.

⁴ Vlavianos Arvanitis, A. (2011). *Biopolitics – Building a green society*. *Cadmus* <<http://www.cadmusjournal.org/node/73>>.

⁵ Peterson, A., Somit, A. (2011). *Biology and politics: The cutting edge*. UK: Emerald Group Publishing.

⁶ Олескин, А. Что такое биополитика: Фундаментальная экология. *Научно-образовательный портал* <<http://www.sevin.ru/fundecology/biopolitics/whatisbp.html>>.

генетики у асоціальной поведінці, яка, у масовому масштабі, становить проблему і дестабілізує політичну систему.

2. Окремим напрямком є дослідження впливу виховання на соціальну та політичну поведінку:

а) аналіз відсоткового співвідношення між впливом генетики і впливом виховання на процес формування соціальної і політичної поведінки; б) вивчення поведінки близнюків, адже у них чинник виховання (прищеплення певних соціальних норм, етичних цінностей і моделей поведінки), який біополітики вважають ключовим, на рівні з генетикою, майже однаковий, а поведінка, при цьому, різна; в) дослідження кризи існуючих у тому чи іншому суспільстві етичних норм під впливом науково-технічної, а, пізніше, і генетичної революції, яка, на думку біополітиків, має вирішуватись на загальнодержавному рівні, у політичній сфері.

3. Використання знання та інструментарію нейробіології («науки про мозок») для вивчення політики і для пояснення політичної поведінки: а) дослідження впливу окремих функцій мозку на політичну поведінку; б) «візуалізація» мозку політика за допомогою МРТ (функціональна магнітно-резонансна томографія); в) вивчення мозкових реакцій певної групи виборців на рекламні ролики політиків.

4. Екологічний напрямок: а) вплив навколишнього середовища на людину, її фізичний та психічний стан, і, відповідно, поведінку. Так, американськими вченими доведено, що концентрація важких металів у повітрі призводить до зростання агресивності людей; б) біополітика має стати підґрунтям для збереження біо-розмаїття тощо.

Якщо більш предметно, то, наприклад, Р. Бланк узагальнює знання стосовно ролі окремих функцій мозку у політичній поведінці. Б. Таєр використовує дослідження «візуалізації» мозку політика. Д. Босвейт та Дж. Васке обґрунтовують концепцію ролі генетики у асоціальной поведінці на матеріалі дослідження близнюків. Зокрема вони використовують дату народження для ідентифікації генетичних схильностей їх поведінки. Зазначаючи, якщо антисоціальна поведінка, на даний момент, відіграє вирішальну роль у політичному процесі, а тому важливо зосередити увагу на вивченні ролі державних структур у цьому процесі. Л. Лізен використовує еволюційну теорію в якості основи для вивчення адекватності законодавства стосовно покинутих дітей. Її дослідження з використанням еволюційної теорії додають цікавості і провокаційності політичним дебатам. Б. Тулберг використовує еволюційний підхід у дослідженні ролі етичних норм у поведінці людини. Й. Деннен провів суттєву роботу по систематизації наукових статей, присвячених так званій «примітивній політиці». Мова йде про тісний взаємозв'язок людей з їхніми родичами приматами і порівняльний аналіз поведінки людиноподібних приматів та політичної поведінки людини¹.

Сучасна грецька дослідниця-біополітик А. Влавіанос Арванітіс вважає, що біополітика може стати дієвою моделлю для розширення стратегій, що забезпечать існування майбутнього суспільства. На думку А. Влавіанос Арванітіс, біополітика представляє собою міждисциплінарний проект метою якого є використання державної політики і міжнародної співпраці для захисту біорізноманіття. Саме біополітика, за словами дослідниці, покликана стати загальною основою для розуміння загроз збереженню біорізноманіття і викликів, що в даному випадку, стоять перед політикою².

Окремим напрямком, безперечно, може стати біополітичний вклад у вирішення соціальних та політичних конфліктів. Наприклад, рекомендації з подолання етнічних конфліктів завдяки концепції розпізнавання «своїх-чужих», характерної як для тварин, так і для людини.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що комплексний підхід до проблематики витоків біополітики сприяє уточненню наукового знання стосовно становлення та предметної сфери дослідження цієї дисципліни, а також підкреслює її міждисциплінарний статус.

В становленні біополітики, як самостійного напрямку наукових досліджень, вирішальну роль відіграли Л. Колдуелл, А. Соміт, С. Петерсен та інші, а 1960-ті роки стали відправною точкою для проведення паралелі між біологією та політичною наукою.

Під впливом етології і сучасної еволюційної теорії у біополітиці формується розуміння необхідності дослідження ролі природних чинників і виховання у формуванні соціальної та політичної поведінки. Це суперечить дисциплінарній парадигмі, згідно з якою гени та нахили, що передаються генетично, можна проігнорувати при вивченні політичної поведінки.

¹ Peterson, A., Somit, A. (2011). *Biology and politics: The cutting edge*. UK: Emerald Group Publishing.

² Vlavianos Arvanitis, A. (2011). *Biopolitics – Building a green society*. *Cadmus* <<http://www.cadmusjournal.org/node/73>>.

При концептуалізації предметної сфери дослідження виникають певні проблеми, адже різні автори бачать її наповнення по-різному. Ми пропонуємо своє синтезоване бачення предмету цієї дисципліни: дослідження проблематики впливу генетики на соціальну та політичну поведінку особистості, аналіз впливу соціальних норм і виховання на формування особистості й її репрезентацію в соціумі та на політичній арені, використання знання та інструментарію нейробіології для вивчення політики і для пояснення політичної поведінки, екологічний напрямок – міжнародна політика по збереженню біорозмаїття тощо. Окремим напрямком може стати використання біополітичних досліджень для подолання етнічних, соціальних та політичних конфліктів.

References

1. Caldwell, L. (1964). Biopolitics: Science, ethics, and public policy. *The Yale Review*, 116.
2. Darwin, Ch. (1991). *Proishozhdenie vidov putem estestvennogo otdora ili sohranenie blagoprijatnyh ras v bor'be za zhizn'*. Sankt-Peterburh: «Nauka».
3. Fromm, Je. (2006). *Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti*. Moskva: AST.
4. Fuko, M. (2010). *Rozhdenie biopolitiki. Kurs lekcij v Kollezh de Frans v 1978–1979*. Sankt-Peterburh: «Nauka» RAN.
5. Gobbs, T. (2001). *Leviafan, ili Materija, forma i vlast' gosudarstva cerkovnogo i grazhdanskogo*. Moskva: Mysl'.
6. Lorenc, K. *Oborotnaja storona zerkala. Sovremennye problemy/biblioteka*.
<<http://www.modernproblems.org.ru/science/138-mirror1.html.html?showall=1>>.
7. Makiavelli, N. (1982). *Izbrannye proizvedenija*. Moskva: «Hudozhestvennaja literatura».
8. Montesk'e, Sh. (1999). *O duhe zakonov*. Moskva: Mysl'.
9. Oleskin, A. (2007). *Biopolitika. Politicheskij potencial sovremennoj biologii*. Moskva: Nauchnyj mir.
10. Oleskin, A. *Chto takoe biopolitika. Fundamentalnaya ekologiya. Nauchno-obrazovatelnyy portal*.
<<http://www.sevin.ru/fundecology/biopolitics/whatisbp.html>>.
11. Peterson A., Somit, A. (2011). *Biology and politics: The cutting edge*. UK: Emerald Group Publishing.
12. Somit, A. (1968). Toward a more biologically oriented political science. *Midwest Journal of Political Science*.
13. Thorson, T. (1970). *Biopolitics*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
14. Vlavianos Arvanitis, A. (2011). Biopolicy – Building a green society. *Cadmus*.
<<http://www.cadmusjournal.org/node/73>>.